

Kansanuskomusten verraton kirjo

Risto Pulkkinen ja Stina Lindfors: *Suomalaisen kansanuskon sanakirja*. Gaudeamus 2016.

Kirjojen takakansitekstit ovat tärkeitä tiedonlähteitä, ja sen vuoksi niitä hiotaan kustantamoissa. Myös *Suomalaisen kansanuskon sanakirjan* takateksti kertoo houkuttelevasti teoksen sisällöstä. Harmillisesti tekstiin on tullut liian

pieni luku, kun siinä sanotaan, että kirjassa on yli 300 hakusanaa. Kun aloin epäillä lukua, laskin hakusanojen määrän. Jätin pois sentyyppiset viittaushakusanat kuin Lapin helvetti → Pakasaivo. Varsinaisia artikkeleita onkin yli 730.

Olennot ja eläimet, aika ja päivät

Hakusanaryhmistä laajin on moninaisten olentojen joukko (runsaat 130 artikkelia): haltijat, jumalat, maahiset, peikot, tontut ym. Tonttuihin kuuluu myös riihitonttu, jonka äänen olen viimeksi kuullut radiosta Spede Pasasen *Ruljansirihessä*. Toinen iso ryhmä ovat eläimet (yli 70), muun muassa linnut, kalat ja nelijalkaiset. Monikojalkaisia mahtoivat olla Espoossa Mäkkylän kummitukset vuonna 1946? Pohjoissavolainen originelli Räpylä-Niiranen on hänkin saanut nimikkoartikkelin.

Olentoihin ja eläimiin liittyy henkilölistäminen eli personifikaatio, joita termejä ei varsinaisina hakusanoina kirjassa ole. On myös hakusanat apueläin, eläimet, elättikäärmeet, enne-eläimet ja ennelinnut. Karhusta on nelisivuinen artikkeli. Sitä täydentävät karhun metsästys ja peijaiset, karhun nostatus, karhun pyllytys, karhun päivä, karhun synty ja karhun talja. Karhun pyllyttäjä, vanhempi rouvashenkilö, paljasti takamuksensa ja pyllisti karhun oletettuun tulosuuntaan torjuakseen otson vuodeksi. Naakat saattoivat ennustaa kuolemaa, nykyään ne radion *Luontoillan* mukaan kokoontuvat talojen katoille keskustelemaan päivän tapahtumista ennen yöpuihin pyrähtämistä. Eläimiin liittyvät myös karjakauppa ja karjanhoito. Vaikka moni oli nähnyt olentoja, eläimet olivat nähtävämpiä ja uskottavampia. Uskomushuijauksesta olisin ottanut kirjaan Silvo Sokaan ”avaruuslennon” (1948) aikansa mediakohuna.

Ajanilmaukset olivat tärkeitä ajassa ja juhlassa. Keskiiviikko oli epäonnen päivä, torstai taas hyvä taikapäivä. Sanakirjassa on onni- ja onnen-alkuisia hakusanoja puolikymmentä. Onnea tuottavia jänik-

senkämpäliä on löydetty Suomestakin, nykyään tunnetuin on Hannu Hanhen jäniksenkämpälä! Henkilöiden mukaan nimettyjä päiviä on kymmenkunta. Annan päivänä (15.2.) pantiin jouluoluet ja aloitettiin lipeäkalan valmistus, Yrjön päivänä (23.4.) karja laskettiin laitumelle. Päiviin liittyi odotuksia ja toimia, jotka rytmittivät vuodenkiertoa. Margareetan päivänä (13.7.) heinäväki otti viinaryypyt karkottaakseen heinämadon. Ukon maljan juomisen uskottiin vaikuttavan suotuisasti sateisiin. Aina löytyi hyvä syy drinkille, milloin lähtöryppy, milloin tuloryppy.

Tuttavapiiriini ei kuulu metsästäjää, jotka voisivat kertoa, millaisia uskomuksia metsästäjillä on. Joka tapauksessa sanakirjassa on metsästyksestä lähes nelisivuinen, mallikkaasti koostettu artikkeli, jossa on kymmeniä metsästystä suosivia ja pilaavia uskomuksia. Onnistuminen edellytti puhtautta, ja koska metsäkin oli puhdas ja arvokas, saunottiin.

Saamelainen uskomuskulttuuri valaistuu parissakymmenessä artikkelissa. Mukana ovat mm. samaanit Akmeeli (joka saattoi muuntautua linnuksi tai kalaksi), Noaidi (tuonpuoleisen asiantuntija, myös lääkäri) ja tuhovimmainen Päiviö. Pohjoisia paikannimiä ovat mm. Posio, Rutja ja Saanatunturi.

Loistava käsikirja

Suomalaisen kansanuskon sanakirja on sisällöltään rikas, ja yhdessä Risto Pulkkinen teoksen *Suomalainen kansanusko samaaneista saunatonntuihin* (2014) kanssa se on kansanuskon aarteikas käsikirjasto. Monilähteinen kuvitus täydentää tekstiä.

Teos opettaa lukijaansa. En edes tiennyt, että hernekeitto on perinteinen hautajaisruoka. Joka-päiväiseen leipään liittyy sovinistisiakin uskomuksia. Poikamies paransi naimaonneaan syömällä viimeisen leipäpalan, kun taas viimeistä leipäpalaa himoitseva neiton ei päässyt koskaan naimisiin. Ketkä olivat määränneet näin?

Suomalaisessa kansanuskossa on paljon kansainvälistä aineistoa. Ehkäpä kaikki uskomukset eivät olekaan lainautuneet, vaan perustuvat yleisinhimillisiin kokemuksiin ja ajatuksiin. Kansanuskon sanakirjan kerronta on sujuvaa, tieteellisyydestä huolimatta populaaria – vai pitäisikö sanoa, että se on populaariudesta huolimatta tieteellistä? Varsinaisia tiedeartikkeleita ovat diffusionismi, dualismi, eskatologia, motiiviattraktori ym.

Kirjan tietoarvon kannalta olennaista on, että artikkeleissa on runsaasti viittauksia muihin artikkeleihin, joten syntyy uskomustietämyksen monitasoinen verkko. Kirjan monipuolisuudesta ovat esimerkkejä ennustamiseen, kansanparannukseen, kuolemaan, luonnonilmiöihin, magiaan, sairauksiin ja väkeen liittyvät artikkelit.

Ainoa yhdistyshakusana on teosofinen yhteisö Ruusu-Risti ry, jonka Pekka Ervast perusti vuonna 1920. Olisi ollut paikallaan mainita Ervastian *Salatieteilijän sanakirja* (1905). Lähdekirjallisuutta on kirjan lopussa yli 11 sivua. Lähteet olisi voitu panna artikkeleiden loppuun. Se olisi lisännyt sivumäärää, mutta lähteet olisivat kohdistuneet itse hakusanaan. Lähteitä täydentävät kulttuurihistorialliset kirja-artikkelit, sellaiset kuin Carta marina ja Suomen suvun uskonnot.

Kirjan tekijöistä Pulkkinen on uskontotieteessä väitellyt teologian tohtori sekä uskontotieteen ja pohjoisen etnografian dosentti. Hänen erityisalansa on pohjoinen, erityisesti suomalainen ja saamelainen kansanusko. Lindfors on peruskoulunopettaja ja kansanperinteeseen perehtynyt, uskontotieteestä valmistunut filosofian maisteri.

Kirjoittajat ovat valinneet hakusanansa viisaasti. Niihin tuntuu sisältyvän kaikki olennainen kansanuskosta. He osoittavat, että hyvä sanakirja on myös lukusanakirja.

KALEVI KOUKKUNEN

Kirjoittaja on ensyklopedisti-etymologi ja Suomen Oppihistoriallisen Seuran tutkijajäsen.